

Diplomatička analiza latinskog teksta grbovnica podijeljenih od cara Leopolda I.³⁰

Hrvoje Kekez

suradnik na Hrvatskom institutu za povijest

1. UVOD

Grbovi kao oznake identiteta pojedinaca i čitavih obitelji javljaju se u srednjem vijeku krajem 11. stoljeća. Izvorna svrha nošenja grba na štitu bila je raspoznavanje vitezova na bojnome polju budući da se vojnika u oklopu vrlo teško moglo raspoznati. Dodjeljivanje grbova bilo je isključivo pravo vladara kao dokaz obveza i prava koja su imali pojedini plemići. Do početka 13. stoljeća pravo nošenja grba osim vladara imali su velikaši i općenito plemići.

Nastanak prvih grbovnica (*litterae armales*) vezan je uz potrebu dokazivanja plemićkoga statusa radi očuvanja povlastica. Grbovnice su isprave kojima su vladari još od 14. stoljeća dodjeljivati pravo na nošenje i upotrebu grbova. U takvim poveljama grbovi su bili opisani i naslikani.³¹

Razdoblje duge vladavine cara Leopolda I. (1658.–1705.) obuhvaćeno je mnogim promjenama koje su zahvatile Europu u drugoj polovici 17. stoljeća. U tim širokim vanj-

³⁰ Ovaj rad najvećim je svojim dijelom sastavni dio ranije objavljenog rada istog autora. Vidi: Hrvoje KEKEZ, »Grbovnice (*armales*) cara Leopolda I.«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 23., Zagreb, 2005., str. 215.–243.

³¹ Opširnije o grbovnicama vidi: *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, 1999., sv. 1, str. 381. (*armales*), Ivan BOJNIČIĆ, *O plemstvu – s obzirom na hrvatsko plemstvo*, Zagreb, 1908., str. 8.–14., Bartol ZMAJIĆ, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb, 1996., str. 15; Vlasta BRAJKOVIĆ, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja*, Zagreb, 1995., str. 45.–46.; Ivo BANAC, *Grbovi, biljezi identiteta*, Zagreb, 1991., str. 318. (tekst Josip KOLANOVIĆ, »Grbovi«).

sko-političkim borbama vladar se morao, kako bi zadržao svoju vlast, obračunati s ostacima starog visokog plemstva u Ugarskoj i Hrvatskoj. Oduzevši im počasti i imanja, vladar je počeo stvaranje novoga vojnog plemstva koje mu je bilo podložno.³²

Osnovni cilj rada je prikazati i diplomatički analizirati strukturu latinskog teksta grbovnica podijeljenih slavonskom i hrvatskom plemstvu od cara Leopolda I. Posebna pažnja posvećena je kako vanjskim, tako i unutarnjim karakteristikama isprave. Osobita je važnost grbovnica iz perioda vladavine cara Leopolda I. zbog činjenica da je u to vrijeme nastao veliki broj novog hrvatskog i slavonskog plemstva. Osim toga, grbovnice iz roga vremena će zbog svoje pravilne strukture latinskog teksta postati model narednim ispravama o podjeljivanju plemstva.

2. DIPLOMATIČKA ANALIZA GRBOVNICA

Za predmet analize u ovom radu izabrali smo nekoliko grbovnica koje je izdao car Leopold I., odnosno njegova kancelarija, i koje se čuvaju u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, fond *Armales*. Fondu sadrži 141 grbovnicu iz razdoblja od 15. do 19. stoljeća. Od 21 pronađene grbovnice koje je izdala kancelarija kralja Leopolda I. za ovaj prilog odabrao sam 12 reprezentativnijih grbovnica koje se mogu jasno opisati.³³

Od dvanaest obrađenih grbovnica najstarija je ona izdana Mihovilu Stupariću 1659. godine u Bratislavi,³⁴ svega godinu dana nakon dolaska na prijestolje cara Leopolda I. Zadnju pronađenu grbovnicu izdao je car Pavlu Karoliju 1703. godine,³⁵ dvije godine prije svoje smrti u jeku rata za španjolsku baštinu. Devet grbovnica je izdano u Beču, dok su dvije objavljene u Bratislavi, i to one s početka careve vladavine, a jedna u Bečkom Novom Mestu.

³² O Leopoldu I. više vidi: Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1916., str. 194.–208.; Erich ZÖLLNER-Therese SCHÜSSEL, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997., str. 170.–180.; Neven BUDAK-Mario STRECHA-Željko KRUŠELJ, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb, 2003., str. 81.–90.

³³ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–81, *Michaeli Ztuparich* (Mihovil Stuparić), Posonii, 1659.; A–82, *Michaeli Wdowich* (Mihovil Udović), Vienna, 1660., A–85, *Urlico Haedlicht* (Urlik Hadlić), Posonii, 1662.; A–88, *Vincentio Vukassovitch* (Vincent Vukasović), Viennae, 1667.; A–89, *Gregorio Kerznarich* (Grgur Krznarić), Neostadii, 1668.; A–90, *Zachariae Saringer* (Zaharija Saringer), Viennae, 1672.; A–91, *Nicolao Skergatich* (Nikola Škrgatić), Viennae, 1672.; A–94, *Savae Nikolich* (Sava Nikolić), Viennae, 1688.; A–97, *Mathiae Krisanich* (Matija Krizanić), Viennae, 1695.; A–98, *Michaeli Malekovich* (Mihovil Maleković), Viennae, 1697.; A–100, *Nicolao Martincich* (Nikola Martinčić), Viennae, 1703.; A–101, *Paulo Karol* (Pavle Karol), Viennae, 1703.

³⁴ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–81, *Michaeli Ztuparich*, Posonii, 1659.

³⁵ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–101, *Paulo Karol*, Viennae, 1703.

Od dvadeset Leopoldovih grbovnica, koliko ih se čuva u Arhivu HAZU samo su njih devet originalne povelje, dok su ostale onodobni, manje ili više čitljivi prijepisi. Prijepisi su rađeni na zahtjev pojedinca čija je bila grbovnica, i najčešće je to bilo nekoliko povezanih listova. Budući da je tekst bio ispisan od početka do kraja lista, u cijelom svom korpusu, možemo biti sigurni da su to prijepisi, a ne koncepti. U tim prijepisima nisu bili nacrtani grbovi, ali je zanimljivo primijetiti da je uz grbovnicu Nikole Martinčića³⁶ u kutiju priložen i prijepis koji je imao na sebi naslikan obiteljski grb. Većina grbovnica darovana je HAZU prilikom njezina osnivanja, tako primjerice na grbovnici Mihovila Malekovića³⁷ i Nikole Martinčića na poleđini isprave stoji rukom napisano: »Poklonio Ivan Kukuljević Sakcinski, 12/9 1853«. Ivan Kukuljević Sakcinski učinio je to kako bi obogatio fond arhiva HAZU-a, a isto tako omogućio povjesničarima istraživački rad na izvorima.

2.1. Vanjske karakteristike isprave

Grbovnice se čuvaju presavijene, pa je zbog toga došlo do oštećivanja pojedinih na preklopima. Papir koji se koristio za prijepis grbovnica bio je niže kvalitete, dosta grublji i podatniji na trganje, tako da je većina prijepisa u dosta lošem stanju. Grbovnice su pisane crnom tintom, dok su pojedini važni dijelovi teksta pisani zlatnim slovima. Tako su zlatnim slovima napisana imena vlasnika grbovnice, kao i ključne riječi u strukturi teksta, npr. *Scutum*, *Decernentes*, *Datum* itd. Pismo, kojim su pisane ove grbovnice, bilo je tipično kancelarijsko pismo bečkoga dvora 17. stoljeća. Ta verzija koristila se i u ranijim, kao i u kasnijim razdobljima i nije doživljavala veće preinake. Pismo je čitljivo, pisano u laganim potezima tako da se tinta nije razlijevala.

Slika grba u grbovnici već se od 16. stoljeća preselila iz sredine u gornji lijevi kut, pa takvu situaciju nalazimo i u ovim grbovnicama. Sam grb nalazi se u kvadratu koji je okružen grbovima carskih zemalja. Slike grbova bogato su ukrašene i obojene jarkim bojama koje nisu izgubile puno na svom intenzitetu. Od ostalih grafičkih obilježja možemo pri-

³⁶ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-100, *Nicolao Martincich*, Viennae, 1703.

³⁷ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-98, *Michaeli Malekovich*, Viennae, 1697.

mijetiti uz rub isprave ornamentiku tipičnu za to razdoblje. Naravno, tri prijepisa³⁸ nisu imale takve grafičke ukrase, kao ni sliku grba.

Kao jedan od glavnih znakova vjerodostojnosti, grbovnice su imale vladarev pečat. Postoji nekoliko tipova pečata, viseći o vrpici (*sigillum pedens*), utisnuti (*sigillum impressum*), koji je najčešće bio voštani, ili takav da prodiere kroz perforiranu pergamenu na drugu stranu (*sigillum innexum*).³⁹ Na odabranim grbovnicama nalazimo isključivo viseći pečat utisnut u crveni vosak. Pečati su zaštićeni u drvenim kutijama, koje su pak bile omotane u platnene vrećice, ali je od njih sačuvana samo jedna. Na ovim grbovnicama postoje dva oblika pečata cara Leopolda I. Manji, koji nalazimo na grbovnicama Zaharije Saringera⁴⁰ i Save Nikolića,⁴¹ ima u sredini lik vladara koji sjedi na tronu držeći u rukama žezlo i kuglu, a oko njega stoje grbovi carskih zemalja: Štajerske, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Ugarske. Veći pečat, koji nalazimo na grbovnicama Mihovila Malekovića, Nikole Martinčića i Pavla Karolija, u sredini ima grb Ugarske i iznad njega krunu sv. Stjepana, a okružuju ga grbovi Dalmacije, Bosne, Štajerske, Slavonije, Dalmacije i Bukovine. Ovaj drugi pečat javlja se u periodu velikog rata s Turcima (1684. do 1699.) kada se vlast cara proširila preko cijele Panonske nizine do Karpata, pa se tako na njemu javlja i grb Bukovine (vepar na crvenom polju). Na ostalim grbovnicama pečati su otkinuti ili neprepoznatljivi.

2.2. Unutarnje karakteristike isprave

Sve grbovnice obrađene u ovom radu pisane su latinskim jezikom. U svim grbovnicama izdanih od cara Leopolda I. struktura isprave je identična i mogu se pronaći formule unutar latinskog teksta. Tekst grbovnice započinje *intitulacijom* koja sadrži ime cara Leopolda I. i nastavlja se nabrojanjem zemalja kojima vlada. Isprava koja je izdana Mihovilu Malekoviću 1697. godine, započinje: *Nos Leopoldus dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Ramae, Serviae, Galitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae ac Superioris et Inferioris Silesiae, Wirttembergae et Thekae, Princeps Sueviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferrethi, Kiburgi et Goritiae, Landgravius Alsatie, Marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum Burgoviae ac utriusque Lusatiae, Dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc* (Mi Leopold, milošću Božjom, izab-

³⁸ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–88, *Vincentio Vukassovitch*, Viennae, 1667.; A–89, *Gregorio Kerznarich*, Neostadii, 1668.; A–97, *Mathiae Krisanich*, Viennae, 1695.

³⁹ J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1991., str. 157.

⁴⁰ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–90, *Zachariae Saringer*, Viennae, 1672.

⁴¹ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–94, *Savae Nikolich*, Viennae, 1688.

rani rimski car, uvijek uzvišeni i Njemačke, Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Rame, Srbije, Galicije, Vladimirijske, Kumanije i Bugarske itd. kralj, nadvojvoda Austrije, vojvoda Burgundije, Brabanta, Štajerske, Koruške, Kranjske, markgrof Moravske, vojvoda Luksemburga i Gornje i Donje Šleske, Würtenberga i Theka, knez Švapske, grof Habsburga, Tirola, Fürtha, Kiburga i Gorice, zemaljski grof Alzasa, markgrof Svetog Rimskog Carstva nad Ennsom Burgauskim i obiju Lužica, gospodar Slavenske marke, Porde nona i Solana itd.).⁴² Car Leopold sebi pripisuje vladanje zemljama tek netom osvojenim kao i upravljanje Bosnom, koju naziva njenim srednjovjekovnim imenom – Ramom, kao i Bugarskom. Te su dvije zemlje u to vrijeme bile još pod turskom vlašću. Habsburški su vladari u svoju intitulaciju upisivali i vladanje Bosnom još od prvih vladara na hrvatsko-ugarskom tronu, preuzevši taj običaj od hrvatsko-ugarskih kraljeva koju su to običavali činiti još od kraja 12. stoljeća, makar su rijetko u praksi imali upravu nad Bosnom, pogotovo od dolaska Osmanlija na te prostore. Na taj način Habsburgovci su isticali svoje pravo i pretenzije na te prostore.

U tekstu dalje slijedi *inscriptio* koje nam obično donosi ime i naslov destinataru, ali u ovim grbovnicama car Leopold I. obraća se svim svojim podanicima, i to najčešće riječima: *memoriae commendamus his litteris significantes quibus expedit universis* (predajemo na pamćenje ovom ispravom, obznajući svima kojih se to tiče).⁴³ Na ovaj način ova isprava postaje javna i svi carevi podanici dužni su poštovati odluku koju ona donosi.

Uobičajeno je da dalje u tekstu slijedi opis okolnosti koje su prethodile donošenju ove isprave, ali je u ovim grbovnicama obrnut raspored, tako da se dio teksta koji nazivamo *narratio* nalazi ispred promulgacije. U grbovnici Mihovila Malekovića ukratko su opisane njegove zasluge ovim riječima: *quae ipse sacrae primum memorati regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae, pro locorum et temporum varietate occasionumque exigentia fideliter et constanter exhibuit et imperavit, ac imposterum pollicetur* (koja je ona sam najprije Svetoj kruni spomenutog našeg kraljevstva Ugarske, a potom i našem Veličanstvu na različitim mjestima i u različito vrijeme i stalno iskazivao i izvršavao te obećao da će ubuduće iskazivati i izvršavati).⁴⁴ U ovom slučaju okolnosti zbog kojih se donosi isprava nisu jasno navedene, već su date samo opće odrednice uz napomenu da će pojedinac i dalje nastaviti ispunjavati svoje obaveze.

Započevši glavni dio teksta vladar u jednoj rečenici, koju nazivamo *promulgatio*, najavljuje glavnu namjenu teksta. Koristeći riječi: *eisque certa virtutum suarum monumenta* (darujući im sigurne spomenike njihovih vrлина),⁴⁵ vladar najavljuje dodjeljivanje grbovnice i svih prava koja ona nosi. Dalje u tekstu objašnjava se kako su to činili i njegovi prethodnici od davnine, i kako je to njegovo isključivo pravo.

⁴² Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–94, *Savae Nikolich*, Viennae, 1688.

⁴³ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–98, *Michaeli Malekovich*, Viennae, 1697.

⁴⁴ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–98, *Michaeli Malekovich*, Viennae, 1697.

⁴⁵ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A–94, *Savae Nikolich*, Viennae, 1688.

Obzirom na pravni čin isprave najvažniji je dio *dispositio* koji uvijek opisuje što vladar daruje određenoj osobi. U grbovnicama *dispositio* sadrži opis grba koji vladar dodjeljuje pojedincu ili cijeloj obitelji. Grbovnice cara Leopolda I. sadrže opis grba koji je u svi slučajevima rađen po istoj shemi i s istim latinskim frazama. Opis grba uvijek započinje navođenjem boje grba, primjerice u grbu Mihovila Udovića: *SCUTUM nimirum militare erectum caelestis coloris* (uspravni, dakako, vojnički štit nebeskoplave boje),⁴⁶ u slučaju da je na grbu prevladavajuća samo jedna boja. U slučaju da je grb raspolovljen i da postoje dvije prevladavajuće boje tada se posebno navodi jedna pa druga boja. Takav slučaj nalazimo u grbu Vincenta Vukasovića: *SCUTUM videlicet militare erectum, linea perpendiculari a sumitate scuti per medium deorsum ducta, in rubram et luteam duas aquales divisum partes* (uspravni vojnički štit na kojemu se vidi vrpca koja visi s vrha štita po sredini je povučena prema dolje i dijeli u dva jednaka dijela crveni i zlatni).⁴⁷

Nakon navođenja boje grba prelazi se na opis simbola ili likova koji su prikazani na štitu počevši od podnožja grba. Na grbovima hrvatskog plemstva vrlo je učestalo bilo prikazivanje baze na kojoj stoje likovi. U tekstu se navode svi simboli i likovi pazeći na položaj njihova tijela, u koju stranu gledaju i slično, također navodeći njihove boje. Grb Save Nikolića, objavljen 1688. donosi dosta detaljan opis štita: *fundum eius viridi campo interocupante, in quo fulvus leo, divaricatis pedibus, posterioribus insistens, anteriorum vero dextro evaginatam frameam per manubrium, et sinistro caput Turcicum per comam tenens, ore hiante, rubeaque exerta lingua, ac cauda bifurcata sursum versus inflexa inter stellam a dextris et lunam a sinistris superne constitutas, cernitur* (u dnu kojega nalazi se zeleno polje, u kojemu žučkasti lav, raširenih nogu, oslanjajući se na stražnje, a prednjim pak desnom uzdignuto drži koplje za držak, a u lijevoj tursku glavu drži za kosu, razjapljenih usta, i isplažena crvena jezika, i račvasta repa, prema gore savinuta naređujući odozgo između zvijezde s desne i mjeseca s lijeve).⁴⁸

Dalje sljedi opis likova na kacigi ponad štita. Likovi i svi ukrasi koji se nalaze na kacigi spadaju u sastavni dio štita. Specifičnost grbova su dijademe koje se nalaze na kacigi kod svih grbova. Takve se dijademe znaju naći i na štitovima, iako nisu obvezatan dio. Uobičajeno je da na kruni stoji glavni lik/simbol koji je prikazan na štitu kao što je slučaj kod grba Zaharije Saringera: *SCUTO incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam Regio Diademate, ex eoque aliud itidem brachium humanum cataphractum similiter duplicatam auream Crucem gestare, alioquom inferiori per omnia conformem proferente ornatam* (Na štitu stoji vojnička rešetkasta kaciga ili otvorena ukrašena kraljevskom krunom, iznad one je druga na isti način odsječena ljudska ruka slično držeći dvostruki

⁴⁶ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-82, *Michaeli Wdowich*, Vienna, 1660.

⁴⁷ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-88, *Vincentio Vukassovitch*, Vienna, 1667.

⁴⁸ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-94, *Savae Nikolich* (Sava Nikolić), Vienna, 1688.

zlatni ključ, po drugoj doljnjoj po svemu oblikovana).⁴⁹ U proučenim grbovima imamo različite slučajeve likova na kacigama, tako na kacigi može biti samo jedan lik sa štita kao što je slučaj s grbom Nikole Škrgatića, gdje su na štitu prikazani lav i medvjed koji se bore, a na kacigi je prikazan lav koji drži lovorov vijenac slaveći tako svoju pobjedu. *SCUTO incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate ex eoque alterum itidem fulvum leonem alias inferiori per omnia conformem inquinatenus tamen eminentem ac anteriorum pedum dextro lauro textum sertum gestantem sinistro vero ad rapiendum proferrente ornatam* (Na štitu stoji vojnička kaciga rešetkasta i otvorena ukrašena kraljevskom krunom i koja nosi drugog žućkastog lava inače u svemu sličnog donjemu također odličnog i koji nosi u desnoj od prednjih nogu vijenac opleten od lovora, a lijevom pak grabeći).⁵⁰ Na kacigi se može pojaviti i lik/simbol kojeg nema naslikanog na štitu. Takav primjer nalazimo na grbu Vincenta Vukasovića iz 1667. godine, gdje se na kacigi nalazi srebrni jednorog, a na štitu u desnoj se heraldičkoj strani nalazi u crvenom polju ruka koja drži mač, a lijevoj heraldičkoj strani jednoglavi crni orao na zlatnom polju. Lik jednoroga na kacigi opisan je ovim riječima: *SCUTO incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam Regio Diademate, ex eoque album Monocerotem, dispositis anterioribus pedibus, mediotenus eminentem, proferrente ornatam* (Na štitu stoji vojnička kaciga rešetkasta i otvorena ukrašena kraljevskom krunom i koja nosi iz nje bijelog jednoroga raširenih prednjih nogu uspravno uzdignutog).⁵¹

U nastavku opisa grbova prema pravilu dolazi opis plašta. Na plaštu na desnoj heraldičkoj strani po pravilu bi se trebala nalaziti prevladavajuća boja na štitu, isto kao i metal kojeg ima na likovima na štitu. Na lijevoj heraldičkoj strani nalazi se sekundarna boja i drugi metal, zlato ili srebro. Na većini analiziranih grbova, devet od dvanaest, na desnoj heraldičkoj strani nalazi se plava boja i zlatni metal, a u lijevoj strani crvena boja i srebro, koje se često u heraldici naziva bijelom. Takav je slučaj na grbu Nikole Martinčića na kojem je naslikan zlatni lav koji drži mač na plavom polju: *A summitate vero sive cono galea laciniis seu lemniscis, hinc flavis et caeruleis, illic vero candidis et rubicundis in scuti extremitates sese placide diffundentibus illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus* (S vrha pak ili čepa kacige spuštaju se skutovi ili okrajci i to s jedne strane žuti i modri, a s druge pak bijeli i crveni i tako šireći se blago po stranama štita prikladno i lijepo ga ukrašavaju).⁵²

Opis grbova završava formulom u kojoj se objašnjava da je opisani grb prikazan na početku povelje u gornjem lijevom kutu spisa. Ova formula gotovo u svima grbovnicama glasi: *quemadmodum haec omnia in principio sive capite praesentium literarum nos-*

⁴⁹ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-90, *Zachariae Saringer*, Viennae, 1672.

⁵⁰ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-91, *Nicolao Skergatich*, Viennae, 1672.

⁵¹ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-88, *Vincentio Vukassovitch*, Viennae, 1667.

⁵² Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-100, *Nicolao Martincich*, Viennae, 1703.

trarum pictoris edocta manu propriis ac genuinis suis coloribus clarius de picta lucidius ob oculos intuentium posita conspiciuntur (a na koji način sve ovo vidi se potanko pokazano na početku ili na glavi ove naše isprave ukrašeno jasnije rukom posebnim i prirodnim bojama i postavljeno jasnije pred oči onih koji gledaju).⁵³

Nakon *dispositio* u tekstu diplome dolaze završne formule, *clausulae finales*, koje nisu prijeko potrebne u ispravi pa ih često nema. U ovim grbovnicama možemo kao završnu formulu pronaći izjavu da je diploma potvrđena carskim pečatom. U toj se izjavi posebno navodi da je pečat postavljen za trajno pamćenje i da vladar Leopold I. koristi taj pečat u ulozi ugarskog kralja. Takva izjava također služi kako bi se osigurao i ojačao pravni učinak i u tekstu je navedena ovim riječima: *In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras secreto maiori sigillo nostro quo ut rex Hungariae utimur impendenti communitas* (Za pamćenje i vječnu snagu ovu našu povelju ovjerili smo našim trajnim visećim pečatom kojim se služimo kao kralj Ugarske).⁵⁴

U zaključni dio isprave, ili *eshatokol*, spadaju vrijeme kada je isprava objavljena, potpisi svjedoka i znakovi, te kratka formula koja izražava želju svih sudionika da sadržaj isprave bude uspješan, a naziva se *apprecatio*. U ispravi se posebno navodi ime osobe koja je sastavila ispravu i mjesto gdje je ista izdana. Osobe koje sastavljaju ispravu najčešće su vrlo ugledni pojedinci, poput župana ili biskupa. Vrijeme kada je isprava izdana posebno se naglašava tekućom godinom, kao i godinom vladanja vladara. U ispravama izdanim od cara Leopolda I. posebno se navodi godina upravljanja Rimskim carstvom, kraljevanja u Ugarskoj, te kraljevanja u Češkoj zbog toga što se vladar zasebno krunio tim trima krunama. U tekstu je riječ *datum* posebno naglašena i napisana zlatnim slovima. Primjer takve datacije donosimo iz grbovnice Nikole Škrgatić, koja je objavljena 27. kolovoza 1667. godine: *die vigesima sexta mensis Augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo septimo, regnorum nostrorum Romani quadragesimo, Hungariae et reliquorum quadragesimo tertio, Bohemiae vero anno quadragesimo primo* (dana dvadeset i sedmog mjeseca kolovoza, godine Gospodnje tisuću šesto devedeset sedme, u četrdesetoj godini našeg upravljanja Rimskim carstvom, u četrdeset i trećoj godini našeg kraljevanja u Ugarskoj i drugim (kraljevstvima) i četrdeset i prvoj godini našeg kraljevanja u Češkoj).⁵⁵ Iz ove datacije možemo zaključiti da se Leopold I. prvo okrunio krunom hrvatsko-ugarskog kraljevstva, pa dvije godine nakon toga da je okrunjen za češkog kralja, a naposljetku i za cara Rimskog carstva. U ovakvoj dataciji Hrvatska, Slavonija i Dalmacija navode se kao ostale zemlje u kruni svetog Stjepana.

Na kraju grbovnice navodi se veliki dignitarij u kojem možemo pronaći veliki broj biskupa, pa čak i onih čije su biskupije bile na hrvatskom prostoru. U potpisu se navodi sastavljač isprava kao i car Leopold I. koji se vlastoručno potpisuje.

⁵³ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-97, *Mathiae Krisanich*, Viennae, 1695.

⁵⁴ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-91, *Nicolao Skergatich*, Viennae, 1672.

⁵⁵ Arhiv HAZU, fond: *Armales*, A-91, *Nicolao Skergatich*, Viennae, 1672.

Budući da su kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija imale poseban položaj u okviru Ugarske kraljevine, sve grbovnice izdane za plemstvo u tim kraljevinama trebale su biti ovjerene na općem saboru staleža i redova. Ta povlastica dugo je sačuvana, a dokaz za to bila je izjava napisana na poleđini isprave da je povelja o grbu prvo predočena, a onda i prihvaćena na Saboru. Tu je izjavu potpisivao protonotar kraljevstva Dalmacije, Slavonije i Hrvatske. Još jedan dokaz o tome postupku može se pronaći u zapisima sa spomenutog sabora koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Opći sabor kraljevstava održavao se dva puta godišnje, u proljeće i jesen, pa zato te izjave imaju odstupanje od dana sastavljanja isprave i do nekoliko mjeseci.

3. ZAKLJUČAK

Analiziranih dvanaest grbovnica podijeljenih od cara Leopolda I. nalazi se u Arhivu HAZU, dok se puno veći fond čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Proučivši latinski tekst dolazi se do zaključka da je postojala propisana struktura teksta i da su se vrlo često koristile formule. Formulama nazivamo latinske rečenice koje opisuju položaj dijelova grba i u svim tekstovima su identične. Isto tako, zbog svoje pravilne strukture latinskog teksta grbovnice iz toga vremena postat će model narednim ispravama o podjeljivanju plemstva. Točno je prevođenje grbovnica važno za daljnji rad na istraživanju bogate baštine hrvatskog plemstva koja čini jednu od važnijih poveznica hrvatske kulture sa kulturnom baštinom zapadne Europe. ■